

Šárka Havlíčková Kysová

From the Score to the Stage. An Illustrated History of Continental Opera Production and Staging

Evan Baker. *From the Score to the Stage. An Illustrated History of Continental Opera Production and Staging* (Z partitury na jeviště. Dějiny produkce a inscenování opery na evropském kontinentě v obrazech). Chicago and London: The University of Chicago Press, 2013. 464 s.

Americký historik opery Evan Baker (nar. 1952) se po řadě dílčích prací pojednávajících o inscenování operních děl, včetně například tvorby scénografa Alfreda Rollera (BAKER 2004), zaměřil na dějiny inscenační praxe opery v evropských zemích. Mapuje její vývoj, přičemž si všímá obzvláště scénografie. Věnuje se však také herectví či operním tvůrcům, kteří ve své práci zastávali historicky až mnohem později ustanovenou funkci režiséra (např. na s. 61 a dále). V předmluvě ke knize Baker upozorňuje, že jeho zájmem je především zákulisí operní produkce. Předmluvu ostatně začíná popisem atmosféry příprav představení „z druhé strany“, za oponou, pár minut před jeho začátkem. Z jeho přístupu ke zpracovávané problematice je patrné, že se zabývá operou jako nejen hudebním, ale především jako divadelním žánrem.

Základní Bakerovou otázkou, či spíše principem, jímž se řídil při svém výzkumu i psaní knihy, je, co (nebo kdo) hrálo zásadní roli ve vývoji operní inscenační praxe (s. xvii). Její proměny sleduje v devíti kapitolách. Ačkoliv první kapitolu datuje rozmezím let 1637–1700, na předcházejících stránkách, v „Overtuře“, mapuje úplné počátky operních produkcí. Upozorňuje při tom na skutečnost, že bychom

neměli omezovat naši pozornost pouze na rok 1607, tj. na uvedení Monteverdiho *Orfeje*, jež je považováno za jedno z prvních operních představení vůbec. Baker se vrací ještě hlouběji do historie, do prostředí italských dvorských slavností 2. poloviny 16. století, například do Florencie, kdy se u příležitosti různých významných událostí konaly podívané, jako byla intermedia (či intermezza), která zásadně ovlivnila pozdější jevištní podobu opery (s. 2). Důležitým rokem Baker formálně zakončuje také poslední kapitolu knihy – rokem uvedení slavné Chéreauovy a Boulezovy inscenace Wagnerova *Prstenu Nibelungova* (Bayreuth, 1976). Podobně, jako tomu bylo před první kapitolou knihy v Overtuře, nás v „Epilogu“ nechává ve stručnosti nahlédnout dále – například do 80. let k dílům *enfant terrible* inscenování opery Petera Sellarse (s. 372), ke zpravidla režijně minimalisticky pojatým produkcím Roberta Wilsona v 90. letech či až po přelomu tisíciletí a k Wagnerovu *Lohengrinovi* z roku 2010 v Bayerische Staatsoper (s. 381).

Baker si je vědom náročnosti úkolu pojednat komplexně o vývoji operní inscenační praxe v Evropě. Důsledkem toho je autorovo rozhodnutí zaměřit se na čtyři země, v nichž sleduje historii vývoje inscenování

opery: Rakousko, Francii, Německo a Itálii. Jmenovitě tedy vynechává operu v českých zemích, Anglii, Portugalsku, Rusku, Španělsku a Skandinávii (kromě švédského Drottingholmu). Hlavní vývojové tendence pak sleduje zejména v Itálii, Francii a v Německu se zvláštním zřetelem na tvorbu a přínos Richarda Wagnera.

Evan Baker čerpá své poznatky z vlastního výzkumu archivního materiálu, například z Archive Nationales v Paříži (s. 36) či z vídeňské sbírky Österreichische Nationalbibliothek (s. 31, 33 a dále). Knihu doprovází i poměrně rozsáhlý seznam literatury v několika jazycích – kromě angličtiny zejména v němčině, italštině či francouzštině – a soupis archivních sbírek. Mezi tituly, na něž autor odkazuje, nechybí doposud jedna z nejrozsáhlejších prací zahrnující téma inscenování opery či operní scénografie Hellmutha Christiana Wolffa *Musikgeschichte in Bildern. Oper. Szene und Darstellung von 1600 bis 1900* (1968) či část několikasvazkové italské publikace *Storia dell'Opera italiana. La spettacolarità* (BIANCONI, PESTELLI 1988), nebo její anglický překlad (*Opera on Stage*, 2002). Pravděpodobně důležitou badatelskou příležitostí byl autorovi jeho pobyt v rámci Fulbrightova stipendia na univerzitě ve Vídni, kde zkoumal inscenování a scénografii vídeňské dvorní opery¹ v letech 1897–1907, tedy v době, kdy stál v jejím čele Gustav Mahler.² Při psaní monografie Baker dále uplatňuje i své zkušenosti z divadelní praxe, v níž působil jako režisér, kulisák či dramaturg. Jeho

badatelské portfolio doplňuje i jeho práce pedagoga a kurátora. Dle autorových slov je kniha určena především divákům operních představení, studentům a hercům či zpěvákům. Její čtenář nemusí mít odborné hudební vzdělání a – jak upozorňuje autor – nemusí být schopen číst operní partituru (s. xviii).

S tím ostatně souvisí skutečnost, že se Baker hudební složce divadelního představení příliš nevěnuje. Činí tak záměrně, aby mohl sledovat právě ty stránky, které jsou v muzikologické literatuře často opomíjeny či potlačeny. Baker představuje žánr opery v jejím vývoji především jako (divadelní) podívanou. Bakerova monografie pojednává zejména o historických proměnách scénografie a s nimi spojených prvcích jevištní mašinerie, které znamenaly z hlediska vývoje jisté novum či přelom. Na řadě míst se dotýká také režie a herectví, zvláště pokud jde – zejména u staršího období – o konvencionalizované postupy. Autor bohužel nevěnuje příliš mnoho pozornosti kostýmnímu výtvarnictví, zřejmě z podobných důvodů, jako je tomu v případě hudební složky. Nutno doplnit, že se nevěnuje ani tanci či baletu v opeře. Tyto složky zmiňuje většinou jen tehdy, mají-li (dle autorova názoru) zásadní vliv na vizuální stránku inscenace.

Bakerovo pojednání o vývoji inscenování opery je doprovázeno bohatým, a vzhledem k záměru ilustrovat fakta vhodně zvoleným, obrazovým materiálem – kniha obsahuje celkem 189, většinou barevných, obrázků. Cennou a mnohdy i zábavnou součástí publikace je řada citací z dobových dokumentů, které dokládají recepci operních představení či komentují obecné tendence inscenační praxe v daném obdo-

1 Tehdy nesla název k.k. Hof-Operntheater, česky c.k. Dvorní operní divadlo.

2 *About Opera-Intros* [online, citováno dne 14. 1. 2015]. Dostupné online na http://www.opera-intros.com/about_us.html.

bí a v kontextu doby. Za všechny uvedme ironickou kritiku operních produkcí podléhajících módě, tj. představení pojímaných zejména jako velké podívané, od Benedetta Marcella z roku 1720:

Než libretista začne psát, měl by požádat impresária o detailní seznam obsahující počet a druh jevištních dekorací, jež by si přál použít v představení. Libretista pak to vše zahrne do svého textu. Vždy by se měl poohlízet po komplikovaných scénách, jako jsou oběti, nákladné bankety, zjevení či podobné výjevy. Když se mají v opeře [takové scény] vyskytnout, libretista se má poradit s divadelním inženýrem [...], aby věděl, kolik dialogů, monologů a árií bude potřeba k tomu dostatečně natáhnout každou takovou scénu, aby byly všechny technické obtíže zvládnuty beze spěchu. [...] Pro závěr své opery by měl napsat velkolepou scénu s nejsložitějšími efekty, aby publikum neuteklo, než bude dílo z poloviny pryč. (s. 40)³

3 "Before the librettist begins writing he should ask the impresario for a detailed list giving the number and kind of stage sets and decorations he wishes to see employed. He will then incorporate all these into his drama. He should always be on the lookout for elaborate scenes such as sacrifices, sumptuous banquets, apparitions, or other spectacles. When those are to occur in the opera the librettist will consult with the theater engineer [machinist] in order to find out how many dialogues, monologues, and arias will be needed to stretch each scene of that type, so that all technical problems can be worked out without hurrying. [...] For the finale of his opera he should write a magnificent scene with most elaborate effects, so that the audience won't run off before the work is half over." Baker k Marcellovým komentářům dodává, že opeře hrozilo, že se stane karikaturou sebe sama (s. 40). Reakcí na tehdejší stav opery byl vznik nové operní estetiky – opera seria.

Řada citovaných dokumentů obsahuje popisy konkrétních představení, mnohdy jde dokonce o pozoruhodné ukázky ze scénářů.

I přes Bakerův záměr pojednávat o hudební složce opery jen ve zvláště důležitých případech, aby mohlo být věnováno více pozornosti ostatním složkám operní inscenace, zejména tedy té vizuální, lze říci, že by si hudba, obzvláště její dramatická či přímo scénografická funkce, zasloužila více pozornosti. Avšak zdá se, že si je autor tohoto úskalí své práce alespoň do jisté míry vědom a snaží se s ním vyrovnat. Nicméně, scénografie – ve smyslu výtvarného pojetí scény – má v jeho knize výsadní postavení.

Knihy Evana Bakera je pečlivým a čtivým pojednáním o vývoji inscenační praxe opery. Jeho částečně popularizační charakter hodnotu monografie nijak nenižuje. Domnívám se, že může posloužit jako vhodný úvod do této problematiky i pro studenty teatrologie, jimž obzvláště lze knihu doporučit.

Bibliografie

- About Opera-Intros* [online, citováno dne 14. 1. 2015]. Dostupné online na http://www.opera-intros.com/about_us.html.
- BAKER, Evan. 2004. A Break in the Scenic Traditions of the Vienna Court Opera. In Michael Cherlin, Halina Filipowicz a Richard L. Rudolph (eds.) *The Great Tradition and Its Legacy: The Evolution of Dramatic and Musical Theater in Austria and Central Europe*. Oxford/New York: Berghahn Books, 2004.
- BIANCONI, Lorenzo a Giorgio PESTELLI. 2002. *Opera on Stage. The History of Italian Opera, Part II: Systems (Book 5)*. Překl. Kate Singleton. Chicago: University of Chicago Press, 2002.

- BIANCONI, Lorenzo a Giorgio PESTELLI. 1988. *Storia dell'opera italiana. 5 díl. La spettacolarità*. Turin: Biblioteca di cultura musicale, 1988.
- SPURNÁ, Helena. 2004. Nástin vývoje inscenační praxe v operním divadle [Outline of the Tendencies in Opera Staging]. In Helena Spurná (ed.). *Hudební divadlo jako výzva. Interdisciplinární texty* [Music Theatre as a Challenge. Interdisciplinary Texts]. Praha: Národní divadlo, 2004.
- WOLFF, Helmut Christian. 1968. *Musikgeschichte in Bildern. Oper. Szene und Darstellung von 1600 bis 1900*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1968.